

Makalenin Geliş Tarihi: 17.03.2021

1. Hakem Rapor Tarihi: 30.03.2021

2. Hakem Rapor Tarihi: 07.04.2021

Kabul Tarihi: 18.04.2021

SUSMANIN VE KONUŞMANIN ÖLÇÜSÜ: SAMT (Araştırma Makalesi)

Ahmet ÖZKAN (*)

Öz

İnsan-ı kâmil yetiştirme gayesiyle yola çıkan tasavvuf ehli bu amaca ulaşabilmek için seyr u sülûk denilen çetin bir manevî eğitim uygulamaktadır. Riyâzat ve mücahede bu eğitimin önemli unsurlarındandır. Az yemek, az uyumak ve az konuşmak ise riyâzatın esasıdır. Sayılan diğer metotlar ile birlikte değer kazanan az ve yerinde konuşma, gerektiğinde susma eylemi sûfiler tarafından samt olarak isimlendirilir. Manevî olgunluğun göstergelerinden sayılan samt, tasavvufî makamlardan biridir. Bu kavram dilin afetlerinden korunma gayreti ile başlayan, Allah'ın hükmüne razı olmanın seviyesine ve ilahî heybet karşısında hayret edip susmaya kadar seyreden bir anlam alanına sahiptir Çok seslilik iddiası ile kurgulanan modern dünya ve insan modelinde sabırsızlık ve “ötekinin” sözüne kulağını tıkama bir iletişim problemine dönüşmüştür. Bu bağlamda sûfilerin samt ilkesi çerçevesinde ortaya koydukları uygulamalar modern krizlerin çözümüne bir alternatif teklifi olarak değerlendirilebilir. Metin analizi yönteminin kullanıldığı bu makalede, samt kavramın anlam alanları incelenmiş, sûfilerin bu kavramı tasavvufî pratikleri ifade ederken nasıl kullandıkları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Samt, Sükût, Konuşmak, Selamet.

The Measure of Silence and Speech: Samt

Abstract

Sufis, who set out with the aim of raising moral people, apply a difficult spiritual education called seyr u leech in order to achieve this goal. Riyazah and mujahada It is one of the important elements of this education. Eating less, sleeping less and talking less are the basis of riyazah. The act of less and proper speech, and the act of silence when

*) Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Ana Bilim Dalı
(e-posta: aozkan@bayburt.edu.tr). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8450-9207>

necessary, which gains value with the other methods mentioned, are called *samt* by the Sufis. *Samt*, which is considered one of the indicators of spiritual maturity, is one of the mystical states. This concept has a meaning area that starts with the effort to protect from the disasters of language, the indicator of accepting the judgment of Allah and going to be astonished and silent in the face of divine majesty. In the modern world and human model, which is fictionalized with the claim of polyphony, not hearing the other has turned into a communication problem. In this context, the practices put forward by the Sufis within the framework of the principle of *samt* can be considered as an alternative proposal to the solution of modern crises. In this article, in which text analysis method was used, the meaning areas of the concept of *samt* were examined, and how the Sufis used this concept while expressing Sufi practices were emphasized.

Keywords: Sufizm, *Samt*, Silence, Talk, Safety.

Giriş

Bir hâl ilmi olarak tanımlanan tasavvuf, teorik bilgilerden ziyâde pratik uygulamalar yoluyla muhataplarını eğitmeyi amaç edinir. Riyâzat ve mücâhede olarak isimlendirilen manevi eğitim süreci, kişinin dünyevî bağımlılıklarından kurtulması için uygulanan metotlar bütünüdür. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi de sözleri kontrol altına almaktır. Söz, insanlar arası ilişkilerde bir vasıta ve iletişim aracı olup aynı zamanda dış dünyaya açılan kapılarımızdan birisidir. Dilden çıkan ifadeler, harf ve ses bağları ile bizi çevreler. Mutasavvıflar, sözün önemini farkında olarak az ve yerinde konuşmayı ve gerekirse sumayı bir prensip olarak belirlemişlerdir. Tasavvufî eserlerde bu mevzuyla izah için “*samt*” veya “*sükût*” kelimeleri kullanılmaktadır.

Samt kelimesi ‘susmak’ anlamına gelmekle birlikte aynı anlamda kullanılan *sükût* kelimesinden farklıdır. “S-k-t” kökünden “*sükût*” kelimesi iradesi olmadığı için susmak anlamına gelirken, “s-m-t” kökünden gelen ‘*samt*’; iradesi ve kudreti varken konuşmak demektir.¹ *Samt* kelimesinin bir diğer anlamı ise ‘uzunca susmak’² *Samt* kelimesi Kur’an-ı Kerim’de “*sâmitûn*” susanlar şeklinde geçmektedir.³

Tasavvufî eserlere bakıldığında *samt* ve *sükût* kelimelerinin “az konuşmak”, “yerinde konuşmak” “susmak” anlamlarında kullanıldığı görülecektir. Ancak susma eyleminin sebepleri birbirinden farklı olarak anlatılmıştır. Bu meyanda karşımıza belli bir sistematik ile dilin susmasından başlayarak kalbin ve ruhun susması şeklinde devam eden bir eylemler zinciri çıkar. Sûfîler öncelikle ilk dönem tasavvufî eserlerde vurgulandığı gibi dilin afetlerinden yani yalan, iftira, gıybet, dedikodu, övünme gibi davranışlardan uzak durmak ve tefekküre yönelmek için *sükûtu* tercih etmişlerdir. Sûfîler, Allah hakkında konuşmayı

1) Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî gâribi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kalem, 1412, s. 416; Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Ârûs*, Dâru'l-Hidâye, Mısır, 1306, C. 4, s. 559.

2) Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, Dâru'l-Mektebetu'l-Hilâl, Yok. C.7, s.106

3) *7el-Ârâf*/193.

imkânsız gördüklerinde ve konuşmaya değer bulmadıkları mâsivâ söz konusu olduğunda konuşmamayı tercih ederler.⁴

Kuşeyrî (ö. 465/1072), susmanın başka bir veçhesine değinerek ârif kimse için âni bir hayretin susmaya sebep olabileceğini, böyle bir durumda ifâdenin dilinin tutulacağını, izah ve konuşmanın da ortadan kalkacağını söyleyerek, zorunlu bir samttan bahsetmiştir.⁵

İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240) göre susmanın bir hal ve makamı vardır. Kişinin konuşmayı yaratan Hak'tan başka konuşan görmemesi onun makamıdır. Kul kendisinde yaratılan hareket ile eylem gerçekleştirebildiği için dolaylı olarak konuşandır. Bu mânâda mutlak sükût doğru değildir. Zahiren mukayyed bir sükûttan bahsedilse de her şey bâtinen Allah'ı tesbih eder.⁶

Binlerce coşkun beyit kaleme alan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) manevî tecrübeleri söz konusu olduğunda ağızdaki dil ile söz söylemekten ziyâde hâl dili ile söylemeyi tercih etmiştir. Ona göre susmak, harfsiz, dilsiz, dudaksız konuşmaktır. Mânâdan gül devşirebilmek için harflerin aradan kalkması gerekir. Gönlün sınırı olmadığından harf ve savt ile konuşmaya da ihtiyacı yoktur.⁷ Can özü susmakla gelişip serpilir.⁸ Aşğın aşkı arttıkça mânâ söze sığmaz olur. Çünkü onun gibi coşkulu bir rinde artık bu elbise dar gelir. Mevlânâ bu anlamda “Harfi, sesi, sözü artık birbirine vurup parçalayayım da seninle bu üçü olmaksızın konuşayım!” diyerek içinde bulunduğu hâli anlatmaktadır.⁹

Tasavvuf pratiklerinde sıkça başvurulan ve seyr u sülûk metotları arasında sayılan samt, sûfîlerin manevî derecelerini gösteren önemli bir prensiptir. Bu makalede, geniş bir anlam alanına sahip olan kavramın özellikle sûfîlerin bireysel uygulamalarında ortaya çıkan yönleri incelenmiş, herhangi bir zaman sınırlaması yapılmadan konuyla ilgili mutasavvıfların görüşlerine başvurulmuş, mukayeseler yapılarak samt kavramının anlam alanları üzerinde durulmuştur.

Araştırma Etiği

Bu makale, bilimsel yayın ilkelerine uygun olarak hazırlanmış özgün bir araştırmadır. Çalışma süresince evrensel etik değerler göz önünde bulundurulmuş ve bilimsel disiplinin çalışma ilkelerine riayet edilmiştir.

4) M. Mustafa Çakmaklıoğlu, *İbn Arabî'de Ma'rifetin İfadesi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s. 540.

5) Abdülkerim el-Kuşeyrî, *Er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Dâru'l-Minhâc, Lübnan Beyrut, 2017, s. 341.

6) Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İmiyye, Beyrut 1999. C. 3, s. 271.

7) Mevlânâ Celâleddîn, *Dîvân-ı Kebîr*, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1957, C. II, s. 347, C. IV, s. 9, C. IV, s. 253.

8) Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2015, s. 655.

9) Mevlâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, s. 94.

1. Samt'ın Merhaleleri

Samtın ilk basamağı sözün fazlasından ve gereksizinden sakınmak, belalardan emin olmak maksadıyla susmaktır. Bu anlamıyla samt birçok ahlak kitabında dilin afetleri şeklinde anlatılmaktadır.¹⁰ İkincisi Allah'ın hükmüne râzı olan kulun susmasıdır. Diğeri de müşahede ehli olup ilâhî heybetin tesiri altında kalan kulun samtıdır.¹¹

1.1. Belalardan Emin Olmak İçin Susmak

Konuşma, insanı diğer canlılardan ayıran en büyük özelliktir. Bazı müfessirler “Biz insanoğlunu mükerrerem kıldık”¹² ayetinde geçen “kerramnâ” kelimesinden maksadın “nutuk” olduğunu ifade ederler.¹³ Konuşma yeteneği, Allah'ın insana bir ikramıdır. Ancak yerinde ve kararında olursa fayda sağlar. Aksi takdirde zararı vardır. Söz, söylenilmeden kişinin hükmü altındadır. Ancak söylendikten sonra kişi o sözün tahakkümü altına girecektir. Dil, söylediği ve söylemediği sözler ile kişinin değerini tartan bir terazi hükmündedir. Lafın fazlalığı mânânın noksanlığına işaretler.¹⁴

Kur'an-ı Kerim, sözün güzelini söylemenin gereği¹⁵ üzerinde durmakta, yalan yere şahitliğe ve boş sözlerle iltifat etmeyen kulları övmekte¹⁶ ve her söylediğimizi kaydeden meleklerin varlığını haber vermektedir.¹⁷ Bu ayetler, söylenen sözler ile ilgili kuralların bulunduğunu ve kişinin her söylediğinin hesaba çekilmek üzere kaydedildiğini bizlere haber vermektedir.

Hız Peygamber ise fazla konuşmanın kalbi katılaştıracağını,¹⁸ diline sahip olan kimselerin çeşitli belalardan emin olacağını,¹⁹ hayır konuşmayacaksa kişinin susması gerektiğini²⁰ ifade ederek, dilin afetleri konusunda insanları uyarmıştır. Aynı zamanda insanlara akıllarına göre konuşmanın gerekliliğini vurgulayarak muhatabın anlamayacağı sözleri

10) Bk. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *İhyâu 'Ulâmiddîn*, Mektebetü Kiryata Fotra, Endenozya, t.y.

11) Bk. Abdulkerim el-Kuşeyrî, *Er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Dâru'l-Minhâc, Lübnan Beyrut, 2017.

12) 17 /el-İsrâ /70.

13) Ali b. Osman Cüllâbî Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, Çev. Süleyman Uludağ, 3. Baskı. Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 415.

14) Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, Ed. Cafer Durmuş, Kerim Kara, Erkam Yayınları, İstanbul 2011, C. 2, s. 409, C. 2, s. 409.

15) 17/el-İsrâ /53

16) 25/el-Furkan /25/72.

17) 50/Kaf /18.

18) Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmiu'l-kebîr*, Dâru'l-Garbi İslami, Beyrut, 1996, C. 4, s. 221, H.no 2411.

19) Tirmizî, *el-Câmiu'l-kebîr*, Ebvâbu Sifeti'l-Kıyame, 50.

de boş söz kabilinden değerlendirmiş ve böyle davranmanın insanların şaşırmasına vesile olacağını beyan etmiştir.²¹

Mâlik b. Dînâr el-Bahrî, (ö. 131/748) boş konuşmanın, kalp katılığı, bedenî hastalıklar ve rızıkta meydana gelen daralmaya sebep olduğunu, hikmetin ve inceliğin ise ancak dilin ve kalbin sükûtu ile gerçekleşebileceğini söylemiştir.²² Sülemî’de (ö. 412/1021) aynı fikri paylaşarak samtı hikmetin başı olarak değerlendirmiştir.²³

Sözü felâket olarak telakki eden mücâhede sahipleri sükûtu tercih etmişlerdir. Çünkü nefsânî hazlar, övünme vesilesi olan sıfatları açıklama, güzel konuşma ile emsal arasında temayüz etme gibi huylar dilin felaketlerindedir. Kuşeyrî, konuyla ilgili şu örnekleri vermektedir; Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720), yazdığı mektup hoşuna gidecek kadar güzel olursa onu yırtar, başka mektup yazardı. Güzel sözün kibir vesilesi olmasından endişe ederdi. Bîşr b. Hâris ise nefse muhalefet tavrı olarak “Konuşmak hoşuna giderse sus, susmak hoşuna gidince de konuş” demiştir.²⁴ Burada samt kelimesi nefse muhalefet anlamına gelmekte ve yerine göre konuşmanın adı da samt olabilmektedir.

Söz ve sükût hak ve bâtil olarak iki kısımda ele alınır. Bu durumu söylenecek sözün mahiyeti belirler. Şayet kişinin söyleyeceği söz hak ise o halde sözü sükûtundan üstündür. Sözü bâtil ise bu durumda susması konuşmasından daha efdal olur. Susmak, maksadın hususu ve müşahede için olursa, sükût sözden iyidir. Susma sebebi hicap ve gafflet ise söz üstün hâlê gelir.²⁵ Hz. Ali, içinde Hakk’ın zikredilmediği sözü boş söz olarak nitelemekte, fikir ve düşünce olmayan susma eyleminin de ancak unutmadan kaynaklanacağını ve herhangi bir değerinin bulunmadığı ifade etmektedir.²⁶

Bu susma biçiminin diğer bir şekli de meclislerde konuşan kişilere gerekli olan susmadır. Bazı meclislerde konuşulan sözü dinlemeye ehil olmayanlar bulunabilir. İlahi gayretin bir sonucu olarak, Allah Teâlâ konuşan kişinin dilini muhafaza eder. Böylece söz ehil olmayandan korunmuş olur. Burada bir fitne endişesi söz konusudur. Dinleyicilerin herhangi birisinin kendisinin söylenen sözü söyleyebilecek derecede olduğu vehmine kapılması veya mezkûr sözleri dinlemek suretiyle kendini takat getiremeyeceği bir yükün altına sokma tehlikesi sakınılan fitnelere dendir.²⁷

Çok konuşmak zamanla insanda önlenemez bir alışkanlık haline gelebilmektedir. Hücvirî (ö. 465/1072), sözü akli sarhoş eden şaraba benzetmiştir. Şarabı içmeye müptela

20) Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrut, 2001, “Edeb” 31.

21) Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* “İlim” 49.

22) Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Bahru'd-Dumû'*, Dâru'l-Fecr, 1425, s. 125.

23) Ebû Abdirrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Sülemî, *Tabakâtu's-Süfiye*, thk. Nureddin Şerîbe, Dâru'l-kitâbi'n-nefis, Halep 1986, s. 226.

24) el-Kuşeyrî, *er-Risâle.*, s. 342.

25) Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb.*, s. 417.

26) Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, Çev. Hasan Kâmil Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul, 2016.

27) el-Kuşeyrî, *er-Risâle.*, s. 345.

olan kişinin onu bırakması çok zordur. Bu sebeple sûfler zaruret bulunmadıkça konuşmazlar. Söylenecek söz Allah için olmaz ise söylemeye layık değildir.²⁸

Yalan, çekiştirme, nifak, fuhuş, husumet gibi kötü eylemlerin söz ile beyan edilmesinin nefsin hoşuna gideceğini, bu konuda şeytanın da vesvesesi ile kötülüğün meydana geleceğini söyleyen Gazzâlî (ö. 505/1111), dile sahip olmanın birçok şerre engel olacağına işaret etmiştir.²⁹

Mevlânâ, insanı testiye benzettiği bir misal ile konuyu izah eder. Ona göre, bir testinin ağzı bağlanır ve deryalara atılırsa dibe çökmeden gezer dolaşır. Ama testinin ağzı su alacak şekilde açık bırakılırsa kısa zamanda denizin dibine iner. Tıpkı testinin deryalarda seyahati gibi insan da hayatın fırtınaları içinde rahatça gezip dolaşmak isterse ağzına sahip olmalı, dünyaya ve ahirete faydası olamayan beyhude sözleri söylemekten vazgeçmelidir. Aksi halde fırtınalar insanı dibe batırır.³⁰

Anadolu irfanının güçlü sesi Yunus Emre (ö. 720/1320), Hakk'ı anlatmayı sözlerin en güzeli olarak adlandırmış, bunu idrak edenlerin başka bir söze yani mâsivâyâ iltifat etmeyeceklerini ifade etmiştir.

Hak sözünden daha güzel söz yoktur,

*Hakk'ı duyan kişiler Hak ile toktur.*³¹

17. Yüzyıl Mutasavvıflarından Abdülmecîd Sivâsî (ö. 1049/1639) sükûtu, nefse hâkim olup onu münkerât ve fuhşiyattan menetmek anlamına gelen hikmete ulaşmada bir araç olarak görmektedir. Çünkü sükût, nefsi gıybet, yalan ve benzerlerinden muhafaza eder. Samtı içinde barındıran uzlet kavramı da bu özelliği ile hikmete ulaşmada önemli bir paya sahiptir.³²

Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö. 1194/1780), “Âkilin dili kalbinde olur, ahmağın kalbi ise ağzındadır.”³³ diyerek düşünerek ve yerinde konuşmayı bir erdem olarak götürken, boş konuşmayı ise ahmaklık alâmeti şeklinde değerlendirmiştir.

Samt sahibini kötülüklerden koruyan bir emniyet ve selâmet vesilesidir. Bunu tespit ederken şeriata, dînî emir ve yasaklara itibar etmek gerekir. Yerinde susmak Allah adamlarının sıfatı olduğu gibi, mahallinde konuşmak da en şerefli hasletlerdendir.³⁴

Dış uyarıcıların tesiri altında kalan kişi motivasyonunu kaybeder, zihni dağılır ve böylece iç tecrübelerine kulak verme imkânı kalmaz. Bu sebeple çok konuşmak, kontrolsüz ölçsüz sözler sarf etmek, hiddetlenmek gibi davranışlar insanı manevî olarak tüketmek-

28) Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s. 416

29) Gazzâlî, *İhyâu 'Ulûmiddîn*, C.3, s. 108.

30) Celâleddîn-i Rûmî Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, Çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, 1. Baskı. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2015, s. 68.

31) Yunus Emre, *Risaletü'n-Nushiyye*, Ed. Ziya Avşar, Eskişehir Valiliği, Eskişehir 2013, s. 131.

32) Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivâsî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 2000, s. 345.

33) Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, C.2, s. 416.

tedir. Çok ve gereksiz konuşmak sadece maddî gücü zayıflatmakla kalmaz, insan şahsiyetine can veren manyetik gücün dağılmasına sebep olur.³⁵

1.2. Allah'ın Hükmüne Râzı Olduğu İçin Susmak

Bu mânâda Samt, kişinin Allah'ın hükmüne râzı olması ve bu nedenle susması olup mütevekkil olan ve rıza makamını elde etmiş kimselerin davranışdır Kuşeyri, bu hususu kalp samtı olarak isimlendirmiştir. Allah'a güvenen ve işini ona havale eden mütevekkil kimsenin kalbi, takdir edilen rızkın garantili olduğuna inanarak sükût eder. Ârif kimsenin kalbi sükût ederken Allah'ın hükmettiğine karşı tam bir uyum içindedir. Mütevekkil, Allah'ın işinin güzel olduğuna güvenir, ârif ise Allah'ın her nevi hükmüne razıdır.³⁶

Ebu Bekr Fârisî, samtın sadece dile has olmadığını, kalbin ve diğer organların da samtının bulunduğunu belirterek, kalp ile dil birlikte susmaz ise o kişinin fuzulî şeylerle meşgul sayılacağını söylemektedir.³⁷ XV. yüzyıl mutasavvıflarından Eşrefoğlu Rûmî de (ö. 864/1469-70), samtı, Hakk'ı müşahede edebilmek için zorunlu görmekte ve Allah'ın takdiri karşısında boyun eğme anlamındaki kalbî susmanın gözlerdeki perdeleri kaldıracağına işaret etmektedir:

Samt ile ağzını bağla göresin Hakk'ı ayân

*Gözü bağı bu cihan halkının ağzıdır heman*³⁸

İnsanın hammaddesi toprağında suskunluk özelliği vardır. Kişi öz maddesi olan toprağın özelliklerini taşımaktadır. Mevlana, insanoğlunun da toprak gibi yeryüzünün bir parçası olduğunu beyanla ona şöyle seslenmiştir;

“Sende Allah'ın buyruğuna kazâ ve kaderine karşı gelme toprak gibi ol sus. Sizi topraktan yarattık³⁹ âyetini duydun işittin. Bu âyeti biliyorsun. Demek ki Cenâb-ı Allah, senin de toprak gibi olmanı istiyor. O zaman sende ilâhî takdire karşı gelme, sende toprak gibi sus ve sessiz ol.⁴⁰

İbrahim Hakkı, susmayı dilin ve gönülün susması olarak anlatmıştır. Ona göre, dil konuşursa gönül susar, dil susarsa gönül hikmet söyler. Söz gümüş olsa, susmak altındır. Dilin susması kelimeleri terk etmektir. Kalbin susması ise itirazı ve Hak'tan yüz çevirmeyi terk etmektir.⁴¹

34) Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 340.

35) Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 433-434.

36) Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 341-342.

37) el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 342.

38) Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*, Ed. Abdullah Uçman, İnsan Yayınları, İstanbul 2007, s. 332.

39) 20 /*Tâhâ* /55.

40) Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, s. 323.

41) Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, C.2, s. 412.

Dilin suskunluğu, işe yaramayan faydasız şeyleri konuşmaktan vazgeçmek, kalbin suskunluğu ise havâtır gönülden uzaklaştırmaktır. Dili susan ancak kalbi susmayan kimşenin günahı az, kendisi rahat olur. Hem kalbi hem dili susanın gönlü temiz, Hakk'a vuslatı yakın olur. Kalbi susup dili söyleyen kimse, hikmet diliyle konuşur. Dilin susması seyr u sülûk ehlinin ebrârın, kalbin susması müşahede ehlinin sıfatlarındandır.⁴²

Samtın ikinci basamağı olarak değerlendirebileceğimiz ilahî takdir karşısında boyun eğme, kişinin kulluğunun bir gereğidir. Burada kişi benliğini, iç dünyasını kontrol altına alarak Allah karşısındaki konumunu belirlemektedir. Gâye bütün benliğe hâkim olacak bir sükûnet içinde iç âlemin seslerini duyabilmek, gönlünü Rabbinin takdirine râzı edebilmektir.

1.3. İlahi Heybetin Tesiri Altında Susmak

Manevî tecrübeler yani metafizik alan söz konusu olduğunda mutlaka sembollerden bahsetmek gerekir. Derunî tecrübeler ancak semboller vasıtası ile somut alana aktarılabilir. Ancak bazen metafizik alanı aktarma konusunda semboller de yetersiz kalır. İşte böyle durumlarda derin bir sükûnet hali yani samt sözsüz iletişim aracı olarak ortaya çıkar.

Samt, iç dünyayı kontrol altında tutmanın çok önemli bir aracıdır. Dilin susması ile başlayan bu fiil daha sonra vücudun susması olarak olgunlaşır. Gâye bütün benliğe hâkim olacak bir sükûnet içinde iç âlemin seslerini duyabilmek, melekût ile temas imkânını sürekli kılmaktır. Söz insanlar arası ilişkiler için geçerlidir. Harf, ses ve söz bağlarından kurtulmak ise gönül dilini devreye sokmak, maddî vâsıtalar olmadan konuşmaktır.⁴³

Feridüddî-i Attâr (ö. 618/1221) şöyle diyor; "Her şeyin üzerindeki perde kaldırılacak olsa, tencere gibi bütün âlem coşmaya başlar. Parmakla gösterilemiyorsa bir şey, parmağı ağza koymak ve susmak gerekir."⁴⁴

Tasavvuf ehlinin yaşadıkları bir takım halleri söz ile anlatamadıkları durumda samtı tercih etmeleri mecburîdir. Onlar yaşadıkları fenâ halinde aklî ve hissî melekelerinin fonksiyonsuz kalması sebebiyle derin bir sükût hali yaşarlar. Bu yönüyle bazı mutasavvıflar tasavvufî tecrübenin nihai noktasında sükûtun konuşmaktan daha üstün olduğunu ifade ederler. Ancak böyle bir sükût hâli geçici bir durumdur çünkü Bu hallerin sürekli meydana gelmesi beşer takatinin kaldırabileceği bir şey değildir.⁴⁵

Sûfî normal bilinç düzeyine döndükten sonra tecrübelerini gücü yettiği ölçüde anlatmaya başlar. Fakat Rabbi ile arasındaki sırlar mahfûz kalır. Sözsüz iletişime muttali olanlar lafızların delâletinden kurtuldukları için kalbî bir bağ ile sırlarını dostlarına aktarır veya onların sırlarına muttali olurlar. İbn Arabî, bu tarz bir iletişim ile kelâm ve ıstılah

42) Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, C.2, s. 425-425.

43) Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerîm ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s. 433.

44) Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, C. 2, s. 428.

45) Çakmaklıoğlu, *İbn Arabî'de Ma'rifetin İfadesi*, s. 540-541.

olmaksızın dostlarıyla sükût üzere konuştuklarından, bilgi alış verişinde bulduklarından bahseder.⁴⁶

Sûfiler samt terimini “hayret” kavramı ile de ilişkilendirmişlerdir. Burada kullanılan hayret, Allah Teâlâ’nın keyfiyeti ile ilgilidir. Çünkü insan iradesi, Allah’ın keyfiyeti konusunda hiçbir bilgiye sahip değildir. Bu nedenle Hakk’ın keyfiyetini anlama çabasında hayrete düşmek yakîn alameti olarak görülmüştür. Bu çaba sonucu meydana gelen hayret aslında bir tür marifettir. Çünkü insan Allah karşısında ne kadar yetersiz olduğunu ve aczini kavramaktadır. Muhammed b. Vasî, Allah’ı tanıyan kişinin sözünün az, hayretinin dâimî olduğunu söylemektedir. Allah’ı tanıyan fakat ifadeye sığdıramadığı için O’nu tanıtamayan ve anlatamayan ârif suskun ve şaşkın bir şekilde hayrete düşer.⁴⁷ Burada hayret tasavvufun son makamı olarak görülür.⁴⁸

Kuşeyrî, “Allah’ın peygamberleri toplayıp da «Size ne cevap verildi» dediği gün, «Bizim hiçbir bilgimiz yok, şüphesiz gizlilikleri hakkıyla bilen ancak sensin» diyeceklerdir.”⁴⁹ ayet-i kerimesinde peygamberlerin ilahî heybet karşısında sustuklarını beyan eder.⁵⁰

Aslında hayret durumu, nefis binasının üst katına çıkıldıkça değişen şartlara duyulan tepkidir. Akvaryumdan çıkartılan bir balığın bizim gözümüzle dünyaya bakabilmesi gibi. Balık su âlemindeki kısıtlı görüşünden sonra kendisini, birden bire insanların “hava” dedikleri yeni bir ortamda bulur. Bu yeni ortamın duyuları, duyguları tamamen farklıdır. Sanki balık akvaryumu terkederken ölmüş ve başka bir âlemde yeniden dirilmiştir. Semantik açıdan “Hayy” kökünden gelen hayat ve hayret kelimeleri bu gerçeği ifade etmesi bakımından analiz edilebilir.⁵¹ Kur’an-ı Kerim’de; gören ile görmeyenin, aydınlık ile karanlığın, gölge ile sıcağın ve ölü ile dirinin bir olmayacağından bahsedilir ve Hz. Peygamber’e hitaben Allah’ın dilediğine sözleri işittireceğini ama kendisinin ölümlere duyuramayacağını izah etmektedir.⁵² Bu ayetlerde ölü ile diriden anlaşılması gereken mânâ, kalben ölmüş olanlar ile kalpleri Hakk’a açık olanlardır. Hayret “hayy” kökünden ancak kalp gözleri açılmış kişilerin ulaşabileceği bir durumdur.⁵³

Hücvirî, anlamsız davayı ve tasdiksiz ikrarı *nifak*, davasız mânâyı ve iddiasız tasdiki ise *ihlas* olarak adlandırmaktadır. Çünkü binasını beyân üzerine kuran, kendisi ile Rabbi

46) Çakmaklıoğlu, “İbnü’l-Arabi’ye Göre Dil-Hakikat İlişkisi”, s. 428.

47) Erhan Yetik, “Hayret” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1998, C. 17, s. 61-62.

48) Hacı Bayram Başer, *Tasavvufun Teşekkül Sürecinde Şeriat-Hakikat İlişkisi Sorunu (Hicrî III. Ve IV. Yüzyıllar)*, İstanbul üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2015, s. 210.

49) 5/*Maide* /109.

50) el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 342.

51) Mustafa Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2013, s. 221.

52) 35/*Fâtır*/19-22.

53) İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 2010, C. 7, s. 338.

arasında lisandan müstağni olur. Yani kul üzerine yol açılınca, söz söylemeye ihtiyaç kalmaz. İfâde ve ikrâr başkasına bilgi vermek içindir. Allah ise sözlerin ve hallerin tefsirine muhtaç değildir. Cüneyd-i Bağdadî bu meyanda şöyle söyler: “Allah hakkında marifet sahibi olanın dili lâl olur.” Hakkı kalbi ile tanıyanın dili beyandan aciz kalır.⁵⁴

Erzurumlu İbrahim Hakkı, Allah’ın zatından bahsetmenin mümkün olmadığını, O’nun zâtı söz konusu olduğunda insanın ancak hayret eder hale geleceğini ve bu sebeple de suskunlaşacağını ifade etmektedir.

Hakkı bahs itme o zât-ı pâkden

Hayrete var kim yoğ anda inhiyas⁵⁵

Sonuç

Samt, ses, harf ve göz bağlarından geçerek, gönül âleminde iletişim kurmaktır ancak bu iletişimin sonuç vermesi için fiziki dilin de kontrol altına alınması gerekir. Böyle olursa kişi iç âleminin sesini duyabilecek ve melekût ile temas sağlayabilecek bir dinginliğe kavuşacaktır. Aksine çok ve yersiz konuşmak, maddi bünyeyi yıpratacağı gibi insanın mânevî gücünün de dağılmasına sebep olacaktır.

Ahlaki bir erdem olarak görebileceğimiz susmanın ve konuşmanın ölçüsü, dinin emir ve yasaklarıdır. Nefse muhalefet temelinde, nefsin konuşmayı istediği yerde susmak, susmayı istediği yerde konuşmak şeklinde ortaya çıkan samt manevî eğitimin önemli aşamalarındandır. Samt, iç dünyayı kontrol altında tutma gayretidir. Zünnûn-i Mısırî’nin ifadesiyle “kalbine en iyi sahip olan, diline en iyi sahip olandır”. Sözleri kontrol edebilmek ve gerektiğinde susmak tasavvufun modern insanın iletişim krizlerine bir reçete olarak sunabileceğimiz ilkelerindedir. Hakkın hükmüne razı olmak ve İlahi heybete muttali olabilmek ise daha derûnî bir samt anlayışının ortaya çıkmasına vesile olur.

Kaynakça

- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu’l-Buhârî*, Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 2001.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu’l-beyân*, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2010.
- Çakmaklıoğlu, M. Mustafa. İbn Arabî’de Ma’rifetin İfadesi. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Değirmençay, Veyis. “Dîvân-i Kebîr’de Söz ve Sözü’nün Önemi”. *Doğu Esintileri*, 13 (2020).
- Erzurumlu İbrahim Hakkı. *Mârifetnâme*. Ed. Cafer Durmuş, Kerim Kara. İstanbul: Erkam Yayınları, 2011.

54) Hücvirî, *Keşfu’l-Mahcûb*, s. 416.

55) Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, C. 2, s. 417.

- Eşrefoğlu Rûmî. *Müzekki'n-Nüfûs*. Ed. Abdullah Uçman. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Gazzalî, Ebû Hâmid Muhammed. *İhyâu 'Ulûmiddîn*. Endenozya: Mektebetü Kiryata Fot-
ra, t.y.
- Gündoğdu, Cengiz. Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivâsî Hayatı Eserleri ve Tasav-
vufî Görüşleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 2000.
- Hacı Bayram Başer, *Tasavvufun Teşekkül Sürecinde Şeriat-Hakikat İlişkisi Sorunu (Hic-
rî III. Ve IV. Yüzyıllar)*, İstanbul üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora
Tezi, İstanbul 2015.
- Halil b. Ahmed. *Kitâbu'l-Ayn*. Dâru'l-Mektebetü'l-Hilâl, trs.
- Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî. *Keşfu'l-Mahcûb*. Çev. Süleyman Uludağ. 3. Baskı. İstan-
bul: Dergâh Yayınları, 2010.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *Bahru'd-Dumû'*. Dâru'l-Fecr, 1425.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İmiyye,
1999.
- İsfahânî, Râgıb. *Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Dâru'l-Kalem, 1412.
- Kuşeyrî. Abdülkerim. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. Lübnan Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2017.
- Merter, Mustafa. *Dokuz Yüz Katlı İnsan*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013.
- Mevlânâ Celâleddî-i Rumî, Mesnevî-i Ma'nevî, Çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç, Türki-
ye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2015.
- Mevlânâ Celâleddî-î Rûmî. *Mesnevî-i Ma'nevî*. Çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç. 1. Bas-
kısı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Mevlânâ Celâleddîn, Dîvân-ı Kebîr, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul
1957.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'an-ı Kerîm ve Sünnete Göre Tasavvuf*. İstanbul: Marmara Ün-
v. İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1989.
- Sülemî, Ebû Abdirrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed. *Tabakâtu's-Sûfiye*,
thk. Nureddin Şerîbe, Dâru'l-kitâbî'n-nefîs, Halep 1986.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa. Beşşar Avvad Maruf. *el-Câmiu'l-kebîr*. Beyrut:
Dâru'l-Garbi İslamî, 1996.
- Tûsî, Ebû Nasr Serrâc. *el-Lüma'*. Çev. Hasan Kâmil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları,
2016.
- Yetik, Erhan. "Hayret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Di-
yanet Vakfı, 1998.
- Yunus Emre. *Risâletü'n-Nushiyye*. Ed. Ziya Avşar. Eskişehir: Eskişehir Valiliği, 2013.
- Zebîdî, Murtazâ. Tâcu'l-Ârûs. Mısır: Dâru'l-Hidâye, 1306.

